

РАЙ ИЛИ ВОЙНА: СЪЩНОСТ НА ЖЕНАТА В РОМАНА НА ТОНИ МОРИСЪН „РАЙ“

Божидара Бонева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

PARADISE OR WAR: WOMANHOOD IN TONI MORRISON'S PARADISE

Bozhidara Boneva

Plovdiv University "Paisii Hilendarski"

Toni Morrison's novel *Paradise* completes her acclaimed trilogy, which traces the experiences of African-Americans through significant historical times. The novel documents the attempts of a community to lay the foundations of paradise on earth in a small all-black American town. They perceive a threat to this utopia in the face of the women residing in the Convent on the outskirts of the town. Amidst the interpersonal relationships and conflicts, violence erupts, reshaping values and ideas. The aim of the present paper is to analyze the topic of womanhood, taking into account the development of women's lives, families and the world that surrounds them in and out of the Convent. Recurring themes in Toni Morrison's works – such as love, history and community – are examined in the context of womanhood.

Keywords: womanhood, Toni Morrison, race, feminism, community, violence

Тони Морисън написва знаменателния си роман „Възлюбена“ през 1987 година, а темите и мотивите, застъпени в него, представят живота на цялата чернокожа общност. Тя преразглежда историческото минало на своя етнос и интерпретира по съвременен начин идеята за робския разказ. Година по-късно „Възлюбена“ ѝ печели наградата „Пулицър“, а след още пет години – и престижната Нобелова награда. С помощта на тази творба тя не само проправя път за поколения чернокожи писателки, които ще последват стъпките ѝ, но и поставя началото на една трилогия, описваща изживяванията на афроамериканската общност във важни за тях исторически моменти: времето на робството и неговите последици, Харлемския ренесанс и периода след Втората световна война. „Възлюбена“ е последван от „Джаз“ през 1992 година и от „Рай“

през 1997 г. Връзката между трите романа според Тони Морисън се основава на понятието „любов“. В голяма част от интервютата и разговорите, проведени с авторката, тя говори за измеренията на любовта, нейното централно място в литературата и ефекта, който има върху хората. Твърди, че чрез „Възлюбена“ е искала да покаже разновидностите на женската любов, с „Джаз“ да се фокусира върху романтичната любов, а в „Рай“ да представи истинската любов към Бог (Reynolds/Рейнолдс 2003: 18). Но да се твърди, че трилогията е единствено нов прочит на любовта, би било твърде едностранично, тъй като тя, както и останалите творби на Тони Морисън, е социална амалгама от настоящи или отминали проблеми (расово неравноправие, полово дискриминация, класово разслоение), които попадат в ползрението на писателката тъкмо заради болезнения им отпечатък върху съвременното американско общество. С тази си обвързаност нейните творби отиват отвъд определението афроамериканска литература и се превръщат в коментар на човешката ситуация и съществуване. Предмет на настоящото изследване, фокусирано единствено върху романа „Рай“, са смисловите пластове на думата „рай“, разкриващи същността на жената в разнообразните ѝ измерения, представени съвместно с вече споменатите и повтарящи се теми в творбите на авторката като любов, общност, история. Настоящото изследване засяга и по-второстепенните женски образи, които до този момент не са проучени напълно от критиците на авторката, и прави опит да даде по-пълна картина на начина, по който Тони Морисън осмисля женската същност.

Романът „Рай“ разказва историята на една затворена общност в рамките на град Хейвън, щата Оклахома. Бедни и подчертано по-тъмнокожи от другите афроамериканци мъже, доскоро роби, носещи стигмата на расата си както в бялото, така и в чернокожото общество, решават да създадат съвършена общност от себеподобни с помощта на Бог. Девет бащи основатели поставят началото на изолирания *рай* в Хейвън. Те засилват устоите на своето творение със стриктно наложени социоморални ценности, които включват продължаване на родовата линия само в рамките на тези девет семейства. Идеите на бащите-създатели биват засилени след Втората световна война, когато техните синове, начело с братята близнаци, Стюарт и Дийкън Морган, изправени пред

расовото неравенство и икономическа нищета на следвоенна Америка, решават да изолират своето общество на ново място по вече създадените и изпробвани правила на своите бащи и да го кръстят Руби. Техните действия са насочени към благоденствието на общността, но тя се оказва мираж, понеже младото поколение иска да участва по-активно в националните борби за граждански права. Така в средата на 70-те години те трябва да се справят не само със сериозната съпротива от младите в града, но и с кризата на социалните ценности поради неизбежната поява на биологично израждане, което води до аборти, мъртвородени деца и неспособност за зачеване.

Най-голямата заплаха за света, създаден в Руби, е изоставеният Манастир, който лежи в покрайнините на града и в рамките на 10 години се превръща в убежище за отхвърлени, грешни и изгубени жени. Конзолата, сирак, спасен от игуменката Мери Магда в Бразилия, управлява Манастира и приютява жените, загубили пътя си, а именно Мавис, Сенека, Палас и Грейс, като им осигурява безопасност и свобода във всяко едно значение на тези думи. Липсата на ценностни устои и установени правила прави техния рай коренно различен от този в Руби. Гледайки на тях като на „постоянна заплаха“, мъжете от Руби нападат Манастира и се опитват да избият обитателите му с цел запазване на своя утопичен рай. Сляпото преследване на расовата им утопия ги подтиква да отстраняват от обществения живот всякакви потенциални заплахи като Манастира (Hilfrich/Хилфрих 2006: 325). С други думи, маргиналят бива изтрит в полза на доминиращия център. И този сблъсък, и романът като цяло получават различни интерпретации от критиците, но най-често те са пречупени през призмата на две социално-исторически явления: датиращата още от колониалната епоха американска изключителност и междурасовите отношения. Тук те имат по-скоро спомагателна функция, тъй като от съществено значение за настоящото изследване е липсата на баланс между периферията и центъра. Идентичността на отделния индивид и идентичността на общността се сблъскват, за да разкрият дълго потискани истини на тема добро и зло, рай и война. Различието е под постоянна атака и е застрашено от изчезване. Но както ще стане ясно, силовото изграждане на хомогенна

общност е с краткотраен ефект и не води до дълготрайно решение на проблема.

В съответствие с рамковото повествование на романа нашият анализ взема за отправна точка живота в Руби и завършва с бъдещето на града след непростимите действия, извършени от деветимата мъже. Два от основните проблеми, които се зараждат в Руби, са яловостта и липсата на смърт. Изглежда сякаш героите са застинали във времето и земята им е започнала да се изражда. Доуви, съпругата на Стюарт Морган, е една от жените, уповаващи живота си на дълга към семейството и съпруга си. Докато разказва за живота си, тя дава своето мнение за великата цел на братята Морган да създадат рай на земята и за ефекта, който този проект е имал върху личния им живот. Според нея

колкото повече придобиваше Стюарт, толкова по-видими бяха загубите му. Продажбата на стадото му на най-висока цена през 1958 година съпътстваше загубата му в щатските избори за секретар на църквата... През 1962 изкопането до десет хиляди фута за природен газ в ранчото напълни джоба му с пари, но намали изключително много големината на земята и изгуби дърветата, които я правеха толкова красива за гледане... Малките загуби кулминираха с най-голямата, през 1964 година, когато беше на 40, клетвата на Фейри се сбъдна, те научиха, че никога няма да имат деца¹ (Morrison/Морисън 1997: 82).

Това, което създава впечатление при преразглеждане на събитията в живота на Стюарт, е балансът, който природата поддържа. Зад всяка една негова печалба, неизменно следва щета. И докато всичките му приходи са чисто материални, щетите засягат както вътрешния му духовен мир, така и външния физически свят, в който пребивава. Той не успява да започне работа в църквата и да отдаде себе си на духа, защото поначало не е достоен за този пост. Изгубването на гората предизвиква асоциации с неспособността за зачеване. В известното си есе, посветено на връзката между природата и женското начало, Шери Ортнър изяснява изкуствено създадените правила, които налагат връзката между тези събития. По нейните думи всичко започва с женското тяло и

---

¹ Преводът е на автора на статията – бел. авт.

размножителните му функции. Социалната роля, отредена на жената с оглед на биологичната ѝ заложеност, предопределя структурата на психиката ѝ, която също бива определяна като близка до природата (Ornett/Орнет 1972: 12). И поради факта, че Доуви е започнала съвместното си съществуване със Стюарт на базата на своето съгласие и примиреност към всичко, което той прави, тя попада в класификацията на Орнет и нейната второстепенност се свързва с биологичните ѝ възможности. Последното наказание на Стюарт е нейната липса на плодовитост, която едновременно говори за изродения град и за неспособността за създаване на рай.

Сестрата на Доуви, Соун, не е благословена с по-добър начин на живот. Соун е омъжена за брата на Стюарт, Дийкън. Това води много от критиците до разсъждения върху инбридинга. С оглед на факта, че Руби е затворен за външния свят, кръстосването между мъже и жени се случва само в рамките на тези девет родствени линии. Доуви признава, че двете сестри поотделно носят двоен товар: да бъдат омъжени за двама съпрузи (Morrison/Морисън 1997: 90). До стрелбата в Манастира те споделят една цел и едно тяло. Соун също претърпява загуба, свързана с майчинските функции на жената. Синовете на Соун и Дийкън загиват във войната във Виетнам и оставят родителите си без наследници на Моргановото материално и авторитарно наследство. Аналог на яловостта в семейството на Доуви се явява смъртността в семейството на Соун. Но това не са единствените доказателства за болезнените несъвършенства на рая. Друг пример за съществуването на нещо гнило в уредбата на общността им е семейство Флийтууд, чиито деца се раждат с дефект (Morrison/Морисън 1997: 58). Майка им, Суити, прекарва цялото си време в грижа за тях и дори стига до молби за помощ от Манастира и лечителските практики на жените, които го обитават, но впоследствие се отказва. Всички ситуации до този момент говорят единствено за моралните устои на жените от града и силата да се продължи напред в името на благото и поддържането на реда. Дискусиите относно съдбата и преживяванията на тези жени са подтикнати от факта, че мъжете им приемат усилията им за даденост. Както споменава Сузана Морис, в романа „Рай“ „високопоставените членове на обществото лесно забравят Другия,

който се намира в тях и до тях² (Morris/Морис 2011: 273). Състрикните си патриархални и ограничаващи социални правила, бащите основатели превръщат жените в Другия, пасивния член на обществото си. Самото разпределение на ролите в тяхната утопия създава само част от основния конфликт, докато неотчитането на приноса на техните женски членове го дооформя. До голяма степен анализите на „Рай“ поставят основен акцент върху опозицията мъже от Руби и жени от Манастира, но това не означава, че съпругите като директен потърпевш на голямата мечта не заслужават място при анализа на женската същност. Ознаменуването на Манастира със свобода, оставя за тях позицията на невъзпят герой.

Начинът, по който биват използвани жените от града, е само като изкупителна жертва за създаване на имиджа на „добрата жена“, за да може обитателките на Манастира да изглеждат като всичко, което не влиза в значението на думата „добър“ (Krumholz/Крумхолц 2002: 24). Доказателство според тях за добрия ефект, който правилата предизвикват, е чувството за сигурност и защитеност на жените. Тяхната липса на страх от изнасилване и посегателство оправдава ограниченията, които доброволно понасят в името на физическата си свобода и неприкосновеност. Под претекст, че защитават традиционните ценности на общността, мъжете от Руби всъщност потискат представителките на слабия пол, които са само обект на притежание. Животът в първия безопасен град, населен изцяло от чернокожи, има своята цена и всеки един от членовете на общността я плаща по различен начин. Усилията на жителите на града се свързват и се анализират съпоставително със създаването на американската нация от пуританите, които също е трябвало да преодолеят множество трудности и препятствия, за да сложат основите на Америка. Ана Маркос и редица други критици му поставят названието „новия град на хълма за жителите, подсилен от йеремиади, които гарантират хомогенност и контролиране на създаването на митове“ (Fraile-Marcos/Фрейл-Маркос 2003: 3). Вниманието ни е насочено основно към женската идентичност, чието разглеждане на фона на изграждащия се Нов свят е предизвикателство заради практиките,

---

² Преводът е на автора на статията.

които се предприемат, когато строго изложените ценности не проработят. Красноречив исторически пример са трибуналите срещу вещиците в Салем, които донякъде са вдъхновили епизода с избиването на жените в Манастира. Но преди да пристъпим към насилието и финалния изход, нека се вгледаме по-детайлно в жените, избрали загражденията на Манастира.

Изоставен публичен дом, по-късно взет под опеката на църквата, се превръща в училище за млади индианки и в този му вид става дом на Консолата, младо сираче, спасено в беден бразилски град. Наименованието „Манастир“ се запазва дори и след като монахините го напускат и единствената, която остава да се грижи за зданието, е Консолата. Без предварителен план тя го преобразува спонтанно в убежище за прокудени, непокорни и поразени от нещастия жени. Четири от тях остават трайно в него – Мавис, Палас, Сенека и Джиджи. На всяка една е отредена отделна глава от романа, в която се изясняват причините за бягството и устрема към свободата. Един ден Мавис отива до супермаркета, но забравя да отвори прозореца на колата си и двете ѝ близначета се задушават. Неспособна да понесе вината и домашния натиск на съпруга си, тя изоставя личността си на омъжена жена. Палас е най-младият член на тяхната „общност“ и нейното бягство произтича от връзката ѝ с по-възрастен мъж, неговата изневяра и нейната бременност. Сенека е малтретирана психически и физически през целия си живот и започва да се самонаранява, докато Джиджи е най-свободолюбивата от тях и за нея бунтарството и бягството са просто начин на живот. Всички те по различен начин отказват да се съобразят с ценностите на обществото и очакванията на семейството и решават да формират собствена общност, която е „интуитивна, експериментална и дори мистична“ (Daemmrich/Деймрих 2003: 225). Техният рай играе ролята на главна опозиция на „рая“ в Руби. Благодарение на освободеността на духа жените в Манастира съвсем осъзнато впрягат усилия в създаването на райска градина, а не на изкуствен обществен ред. Интуитивността на женската природа рязко контрастира с рационалността на принудителния обществен живот. В манастира те свалят оковите на расата и пола и чрез общи ритуали пречистват миналото си.

Тези дейности са препратка към легендите за мистичната природа на женското начало. Тони Морисън ги описва по следния начин: „Сластни чернокожи Еви, с неизкупени от Мария-Магдалена грехове, те наподобяват уплашени сърни, препускащи към слънце, което вече е изгорило мъглата и сега разлива свящото си масло върху козината на дивеча“ (Morrison/Морисън 1997: 18). Библейските алегории съпътстват събитията в романа заради идеята на авторката да представи чиста любов към Бога. За нея те са първите грешници, които носят душата на невинна сърна, в този ред на мисли в образите им се преплитат чистота и грях, за да се достигне до извода, че хората не могат да бъдат само добри, както е заложено в правилата на Руби. В следващия момент те се превръщат в лесни святи жертви на системата и мъжкия ред. При преразглеждането на заложените идеи за формирането на идентичността на жената, Катрин Клемент прави преглед на потисническите структури и образи, заложен в съзнанието на обществото. Според нея обществата не предлагат еднакви места на всичките си членове в символичното. Екстремните ментални състояния или „аномалии“ като лудост, шаманизъм и акробатски умения се приписват не на мъжката, а на женската природа (Cixous/Сиксу 1986: 6). Затова жените са носители не само на репродуктивните способности, но и на аномалиите. Съвсем обикновени, наранени жени биват маргинализирани като „вещици“ и „грешници“. Според мъжете от Руби те са просто аномалия, която трябва да бъде изкоренена и премахната. Според жителите на града, „изолацията не гарантира безопасност“ (Morrison/Морисън 1997: 12). Заплахите или биват изтрити от общата история, или насилствено заличени. Но въпреки че Манастирът е представен като алтернативен рай, в който животът разцъфва, вратата е отворена за читателя да интерпретира и да избере своята версия на „рай“.

Настъпването на силовия конфликт ни довежда до коментар върху заглавието на романа. Тони Морисън е искала да го нарече „Война“, поради факта, че първоначалната ѝ идея е била размисъл върху насилието като човешко действие и начина, по който насилието се превръща в решението на даден проблем или доказателство за достойна кауза (Morrison/Морисън 1998). Под натиск от редактора си тя впоследствие променя заглавието на „Рай“. Редица критици го тълкуват като още една проява на позицията

на чернокожата жена в американското общество във време на политическа промяна и социални конфликти. Макар че твърдени-ята им са основателни, Тони Морисън не съжالياва за промяната, която е трябвало да извърши. Чрез изменението романът, вместо да предложи само конкретен коментар върху естеството на наси-лието, се оформя като един по-широк поглед върху религиозното себеосъзнаване, създаването и поддържането на идилично об-щество. С оглед на всичко казано до тук трябва да се обърне по-специално внимание на това *поддържане*, което се осъществява чрез унищожение и забравя. Подтикът на бащите, основатели на Руби, към „премахването“ е обобщен в думите на деветимата мъже. Авторката е решила да обобщи цялата им мотивация в един глас, извиращ в един тон от девет усти. „Смяташ, че имат магически способности? Знаем, че имат способности. Въпросът е чия способност е по-силна. Защо просто не се разкарат, не напус-нат?... Нещо се случва там и не ми харесва. Никакви мъже. Сами са си достатъчни. Крият бебетата... Кучки. Или по-скоро вещици“ (Morrison/Морисън 1997: 275 – 276). Те изброяват различни еле-менти, които ги обезпокояват и им създават усещане на тревож-ност. Всички те попадат под надслова *незнание*. Това, което из-мъчва мъжете, е незнанието и липсата на контрол върху случва-щото се в Манастира, същото е произтекло и с „вещиците“ в Са-лем. Страхът от всичко непознато е характерен за човешката пси-хика и нагласа, при появата му много хора прибегват до търсене на начин за възвръщане и упражняване на контрол и влияние. Избягването на дефиниция и запазването на неопределеността на Манастира е в унисон с постмодернистичните теории, развиващи се по същото време, когато е написан романът. Липсата на ред и определеност представя образа на жената като Другия, чиято идентичност е изтрита при разстрела и тяхното последващо из-чезване (Dalsgård/Далсгорд 2001: 24). Женската им същност и техният пол ги поставят в позицията на Другия, но неразделна за тяхната идентичност е и расата им. Макар че не живеят по прави-лата на бялото общество и би трябвало да са необременени от расизъм, определени стереотипи продължават да съществуват и да бъдат използвани срещу тях. Най-големият е промискуитетът на

чернокожата сексуалност, за който е намекнато в думите на деветимата мъже. В крайна сметка насилието не довежда до добро.

С романа си „Рай“ Тони Морисън слага края на известната си трилогия, започната с високооценената творба „Възлюбена“ и фокусираща се върху изживяванията на афроамериканците през различни важни за тях исторически моменти. „Рай“ се занимава с усилията на една изцяло чернокожа общност да създаде земна утопия и с опитите на пет непокорни жени да открият покой. В рамките на тези търсения се зараждат конфликти, които ескалират в насилие. На фона им се разкриват множество аспекти на същността на жената и ние имаме за цел да ги анализираме и съпоставим със заобикалящия ги свят, както и да преосмислим позицията на жената в обществото, особено в изкуствено създадените колективи.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Dalsgård/Далсгорд 2001:** Dalsgård, K. The One All-Black Town Worth the Pain: (African) American Exceptionalism, Historical Narration, and the Critique of Nationhood in Toni Morrison's *Paradise*. // *African American Review*, 2001, vol. 35, no. 2, 233 – 248.
- Daemrich/Дейрих 2003:** Daemrich, I. Paradise and Storytelling: Interconnecting Gender, Motif, and Narrative Structure. // *Narrative*, 2003, vol. 11, no. 2, 213 – 233.
- Krumholz/Крумхолц 2002:** Krumholz, L. Reading and Insight in Toni Morrison's *Paradise*. // *African American Review*, 2002, vol. 36, no. 1, 21 – 34.
- Morris/Морис 2011:** Morris, S., and A. M. De Prinsac. Toni Morrison. // *Icons of African American Literature: The Black Literary World*. Edited by Yolanda Williams Page, Santa Barbara: Greenwood, 2011, 266 – 298.
- Morrison/Морисън 1997:** Morrison, T. *Paradise*. New York: Alfred A. Knopf, 1997.
- Morrison/Морисън 1998:** Morrison, T. Interview by Charlie Rose. // *Charlie Rose*, 19.01.1998, <<https://charlierose.com/videos/17664>>.
- Ornett/Орнет 1972:** Ornett, S. Is Female to Male as Nature Is to Culture. // *Feminist Studies*, 1972, vol. 1, no. 2, 5 – 31.
- Reynolds/Рейнолдс 2003:** Reynolds, M. Interview with Toni Morrison. // *Toni Morrison: The Essential Guide to Contemporary Literature*. Edited by Loiusa Joyner, NY: Vintage, 2003, 11 – 19.
- Sixous/Сиксу 1986:** Sixous, H., and C. Clément. *The Newly Born Woman*. Translated by Betsy Wing, Manchester: Manchester UP, 1986.
- Fraile-Marcos/Фрейл-Маркос 2003:** Fraile-Marcos, A. Hybridizing the ‘City upon a Hill’ in Toni Morrison's *Paradise*. // *MELUS*, 2003, vol. 28, no. 4, 3 – 33.
- Hilfrich/Хилфрих 2006:** Hilfrich, C. Anti-Exodus: Countermemory, Gender, Race, and Everyday Life in Toni Morrison's *Paradise*. // *Modern Fiction Studies*, 2006, vol. 52, no. 2, 321 – 349.